

Sir Karl R. Popper

Dnia 17 września 1994 roku zmarł jeden z najwybitniejszych filozofów XX wieku, Profesor Karl Popper, rzecznik krytycznego racjonalizmu w filozofii nauki, myśliciel społeczny, krytyk totalitaryzmu, obrońca demokracji i idei społeczeństwa otwartego.

Sir Karl R. Popper, urodził się w Wiedniu 28 lipca 1902 roku. W latach 1918–1928 studiował matematykę, fizykę, psychologię i pedagogikę, historię muzyki oraz filozofię na Uniwersytecie w Wiedniu. W tym czasie pracował również jako pomocnik stolarza i nauczyciel. Po zdaniu egzaminów doktorskich u Moritza Schlicka, założyciela słynnego seminarium filozoficznego pod nazwą Koło Wiedeńskie, oraz wybitnego językoznawcy i psychologa, Karla Bùchlera, w roku 1928 Karl Popper otrzymał doktorat z dziedziny filozofii. W roku 1978, pięćdziesiąt lat później, macierzysty Uniwersytet Wiedeński dokonał ceremonii „odnowienia” tego doktoratu i nadał Popperowi doktorat honorowy w dziedzinie nauk przyrodniczych.

Myśl filozoficzna Karla Poppera ukształtowała się pod wpływem idei pozytywizmu logicznego, rozwijanych w ramach Koła Wiedeńskiego. W swojej pracy intelektualnej Popper odwoływał się do idei Davida Hume’a i Immanuela Kanta. Silny wpływ na jego myśl mieli tacy filozofowie jak Rudolf Carnap, Otto Neurath, Victor Kraft i inni. Wielkie znaczenie w jego rozwoju intelektualnym miały przeżycia wzbudzone podczas słuchania okolicznościowego wykładu Alfreda Einsteina w Wiedniu. Popper wielokrotnie podkreślał, że najwięcej w swoim życiu badawczym nauczył się od wybitnego polskiego logika Alfreda Tarskiego, autora rewolucyjnej pracy w teorii prawdy. Jego przyjacielem i współpracownikiem był także, zmarły w 1993 roku, polski filozof nauki, długie lata mieszkający w Anglii, Jerzy Giedymin.

W roku 1934 roku Popper opublikował najbardziej znaną ze wszystkich swoich prac z dziedziny metodologii i filozofii nauki, *Logik der Forschung*, która po przełożeniu na język angielski w 1959 roku stała się – jako *Logic of Scientific Discovery* – jednym z najszerzej czytanych dzieł z tego zakresu.

W latach 1937–1945 Karl Popper był wykładowcą filozofii na University of New Zealand w Christchurch w Nowej Zelandii. W 1945 roku na zaproszenie swojego przyjaciela, wybitnego ekonomisty i filozofa Friedricha A. von Hayeka, laureata nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, Karl Popper wraz z żoną przybył do Anglii, aby objąć stanowisko wykładowcy, a następnie profesora logiki i metody naukowej w London School of Economics, stanowiącej obecnie część University of London. Wykładał tam do 1965 roku.

Profesor Popper był autorem ponad kilkuset oryginalnych publikacji o wielkim znaczeniu dla filozofii i jej licznych dyscyplin, w tym przede wszystkim dla filozofii nauki i metodologii, metafizyki, filozofii społecznej, historii filozofii starożytnej i współczesnej. Jego pierwszą książką było dzieło *Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie*, ukończone w 1934 roku, opublikowane dopiero w 1979 roku. Opublikowana w 1934 roku *Logika odkrycia naukowego*, (wydanie polskie 1977) była zaledwie skrótem tej książki.

Wielką sławę zyskały Mu książki, w których zawarł stanowczą krytykę ideologii i teorii różnych odmian historycyzmu, tj. doktryn, które uznawał za teoretyczne podstawy dla komunistycznych i nazistowskich reżymów totalitarnych; były to *Poverty of Historicism* 1944, (wydanie polskie *Nędza historycyzmu* 1984) oraz *The Open Society and Its Enemies* (1945, wydanie polskie poprawione *Spółczesność otwarta i jego wrogowie*, 1993). Za dwutomowe *Spółczesność otwarta* Karl Popper otrzymał prestiżową nagrodę Lippincott Award of the American Political Science Association.

Inne szeroko znane prace Profesora Poppera z dziedziny filozofii nauki to *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge* (1961); *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach* (1971, wydanie polskie *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna* 1992); oraz trzy wielkie książki stanowiące łącznie obszerne *postscriptum* do *Logiki odkrycia naukowego*, tj. *The Open Universe. An Argument for Indeterminism* (1982), *Quantum Theory and the Schism in Physics* (1982) i *Realism and the Aim of Science* (1983). Wśród publikacji z późniejszego okresu szeroką popularność zyskały książki *Unended Quest* (1974, książka ta jest autobiografią intelektualną Sir Karla), *The Self and Its Brain* (1977, dzieło napisane wraz z Sir Johnem Ecclesem), *Auf der Suche nach einer besseren Welt*, oraz *A World of Propensities* (1990).

Profesor Popper, autor wielu prac naukowych, był także aktywnym nauczycielem. Obok pracy dydaktycznej w London School of Economics wykładał również na wielu uniwersytetach Europy, Stanów Zjednoczonych (gdzie został zaproszony m. in. do wygłoszenia jednego z dorocznych cykli wykładów z filozofii dla uczczenia pamięci Williama Jamesa w Harvard), a także w Kanadzie, Indiach i Japonii. Był honorowym profesorem Uniwersytetu w Wiedniu, prezydentem Instytutów Teorii Nauki im. Ludwiga Boltzmanna w Wiedniu i Londynie, Senior Research Fellow Instytutu Hoovera w Stanford University.

Wśród licznego grona uczniów Poppera znaleźli się między innymi tacy wybitni filozofowie jak Imre Lakatos, zmarły niedawno Paul K. Feyerabend, John W.N. Watkins, Hans Albert, David Miller, Alan Musgrave, Elie Zahar i William W. Bartley III. Do ścisłego grona uczniów i przyjaciół Sir Karla należał również George Soros, fundator wielu instytucji wspierających rozwój nauki, kultury i instytucji demokratycznych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Jedną z fundacji Sorosa nosiła nazwę Open Society Foundation – co stanowiło aluzję do tytułu najgłośniejszej chyba książki Poppera. W jednej z ostatnich publikacji Sorosa dzieła Karla Poppera należą do najczęściej cytowanych. Helmut Schmidt, były kanclerz Niemiec, mawiał do swoich towarzyszy partyjnych, że „należy czytać nie tylko Marksa, ale i Poppera”.

Popper głosił teorię tzw. falsyfikacjonizmu, zgodnie z którym metoda zdobywania wiedzy polega na proponowaniu śmiałych hipotez i domysłów o rzeczywistości, a następnie na ich surowym sprawdzaniu w świetle danych doświadczenia. Metoda ta, zwana metodą hipotetyczno-dedukcjonistyczną, była budowana w opozycji do metody weryfikacjonistycznej, wyznawanej przez członków Koła Wiedeńskiego. Różnica polegała na tym, że zwolennicy weryfikacjonizmu głosili, iż zadaniem uczonego jest wyprowadzanie – metodą indukcyjną – uogólnień naukowych z doświadczenia empirycznego pojmowanego w subiektywistyczny sposób. Popper, w ślad za filozofem brytyjskim Davidem Hume'em i w opozycji do członków Koła Wiedeńskiego głosił, że metoda indukcji jest niemożliwa. Twierdził również, że z powodów logicznych niemożliwe jest wykazanie prawdziwości jakiegokolwiek czasoprzestrzennie ogólnego zdania nauki, nawet jeżeli jest ono tak proste jak zdanie, że „wszystkie łabędzie są białe”. Aby bowiem tego dokonać, musielibyśmy w tym celu prześledzić całą czasoprzestrzeń i sprawdzić, czy rzeczywiście wszystkie łabędzie są białe. Jest to jednak czynność niemożliwa. Popper twierdził, że zachodzi swoista asymetria pomiędzy metodą poszukiwania potwierdzeń dla ogólnych naukowych zdań, a metodą falsyfikacji, czyli obalania lub surowego sprawdzania. Ta ostatnia opiera się na spostrzeżeniu, że *jakkolwiek niemożliwe jest wykazanie prawdziwości danego (czasoprzestrzennie uniwersalnego) zdania nauki, to wystarczy jeden fakt, aby takiemu zdaniu wykazać fałszywość*: np. wystarczy znaleźć jednego łabędzia, który nie jest biały, aby się okazało z całą pewnością, że zdanie „wszystkie łabędzie są białe” jest *falszywe*.

Karl Popper był przekonany, że taką metodą zdobywania wiedzy – to jest metodą prób i błędów, próbnego stawiania hipotez i ich krytycznego sprawdzania w doświadczeniu – posługuje się zarówno wybitny uczony, taki jak Albert Einstein, jak i prymitywne stworzenie, jakim jest ameba. Różnica polega na tym, że ameba nie potrafi być krytyczna wobec swoich domysłów i jeżeli w swojej hipotezie popełni błąd w „nieprawidłowy” sposób wyciągając swoją nibynóżkę, musi sama zginąć. Wybitny uczony natomiast potrafi – i powinien – być krytyczny wobec swoich hipotez i zamiast siebie winien pozwolić im

zginąć w walce o przetrwanie. Tezy te legły u podłoża tzw. ewolucyjnej teorii epistemologicznej, która stanowiła element ogólnego projektu naukowego, który Sir Karl realizował do ostatnich dni swojego życia, tzw. darwinowskiego metafizycznego programu badawczego.

W filozofii społecznej Popper był przeciwnikiem różnego rodzaju doktryn historycyzmu, zgodnie z którym rzeczywistością społeczną rządzą prawa historii, których odgadnięcie umożliwiłoby nam przewidywanie przyszłych wydarzeń. Niektóre z doktryn historycystycznych, akceptując takie twierdzenia orzekają jednocześnie, że odgadnięcie tych praw nie leży w zakresie władz poznawczych człowieka. W *Spółeczeństwie otwartym*, pisanym w okresie II wojny światowej, zawarł bezwzględna krytykę koncepcji filozofów, których uznawał za twórców historycyzmu i idei społeczeństwa zamkniętego, tj. Platona, Arystotelesa, Hegla i Marksa. Przeciwwstawiał im ideę społeczeństwa demokratycznego, otwartego, oraz – zamiast utopijnej, *holistycznej inżynierii społecznej*, czyli globalnych, całościowych i gwałtownych przemian społecznych – *ideę inżynierii cząstkowej*, to znaczy przemian przebiegających ewolucyjnie i stopniowo. Mottem jego filozofii społecznej było zdanie Peryklesa: *Choć tylko niewielu może tworzyć politykę, każdy jest zdolny ją oceniać*.

W dziedzinie ontologii był rzecznikiem przekonania, że cały nasz świat można podzielić na trzy sfery, które nazywał trzema światami. Świat pierwszy składa się z przedmiotów fizycznych, które – jak lubił powtarzać za wybitnym fizykiem Alfredem Landé – „można kopnąć i które mogą oddać kopniaka”. Świat drugi, to sfera subiektywnych przeżyć, myśli, uczuć i doznań człowieka. Świat trzeci natomiast to sfera obiektywnych idei, treści myślenia, zawartości teorii naukowych i dzieł literackich, które istnieją obiektywnie i niezależnie od ludzkiej świadomości bez względu na to, czy kto o nich myśli czy nie.

Starając się rozwiązać filozoficzny problem relacji ciała i duszy, proponował tzw. emergencyjną teorię umysłu.

Przekonania filozoficzne Poppera wzbudziły szerokie zainteresowanie i – aczkolwiek krytyczny racjonalizm w jego Popperowskiej wersji stał się w swoim czasie obiektem surowej krytyki – odegrał ogromnie inspirującą rolę w filozofii nauki. Jego tezy były bezpośrednią inspiracją do powstania takich książek jak *Struktura rewolucji naukowych* Thomasa Kuhna, *Przeciwko metodzie* Paula Feyerabenda, *Proofs and Refutations* i *Falsificationism and the Methodology of Scientific Research Programmes* Imre Lakatosa, oraz *Science and Scepticism* Johna Watkina. Ostry atak Poppera na Platona, Hegla i Marksa w *Spółeczeństwie otwartym* pobudził wielu do wystąpienia w ich obronie, wskutek czego powstały m. in. takie prace, jak *In Defence of Plato* Ronalda B. Levinsona, *Open Philosophy and the Open Society* Maurice’a Cornforth’a oraz zbiór esejów *The Owl and the Nightingale* Waltera Kaufmanna, w których bierze on w obronę Hegla przed krytyką Poppera.

Sir Karl Popper był laureatem szesnastu doktoratów honorowych; tytuły doktora *honoris causa* nadały Mu uniwersytety w Chicago, Denver, Warwick, Canterbury (Nowa Zelandia), Salford, The City University (Londyn), Wiedeń, Mannheim, Guelph (Kanada), Frankfurt, Salzburg, Cambridge, Oxford, Brasilia, Gustavus Adolphus College oraz University of London.

Był także członkiem dwunastu akademii nauk, w tym British Academy, Institut de France, Académie Internationale de Philosophie des Sciences, Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, Österreichische Akademie der Wissenschaften, American Academy of Arts and Sciences.

Sir Karl był również laureatem wielu odznaczeń państwowych, m. in. niemieckiego Orderu Zasługi (*Order Pour la Mérite*), Wielkiego Krzyża Zasługi z Gwiazdą, austriackiego Wyróżnienia za Działalność Naukową i Kulturalną, Złotego Medalu za Wybitne Zasługi dla Nauki nadanego przez The American Museum of Natural History, Medalu za Wybitne Osiągnięcia Naukowe nadanego przez miasto Linz, Wielkiej Złotej Odznaki Honorowej (Austria) oraz licznych nagród, w tym Sonning Prize Uniwersytetu w Kopenhadze, Nagrody im. Dr Leopolda Lucasa Uniwersytetu w Tybindze, nagrody im. Dr Karla Rennera (Austria), Prix de Alexis de Tocqueville i wielu innych.

W 1965 roku Karl Raimund Popper otrzymał od królowej angielskiej Elżbiety II tytuł szlachecki, zaś w 1982 roku uzyskał z jej rąk insygnia Companion of Honour.

Sir Karl pracował bez wytchnienia do ostatnich swoich dni. 17 września 1994 roku odszedł ze swego aktywnego życia w pełni władz umysłowych, pełen projektów na przyszłość.

Adam Chmielewski